

ІСТОРИК МІЖ НАУКОЮ ТА ПОЛІТИКОЮ

(До 60-річчя Володимира Литвина)

У 1994 р. в одному із своїх есе, присвяченому драматичним подіям перебудови на теренах України, Володимир Литвин писав: “Цей новий курс виявився зрозумілим далеко не всім з 3-х мільйонів українських комуністів, більша частина з яких була зосереджена на сході і півдні республіки. Національні аспекти нової лінії ЦК не влаштовували парторганізації східних областей, що виявилось, зокрема, в посиленні сепаратизму, відродженні планів створення автономної Донецько-Криворізької республіки, суверенізації Криму та Новоросії”. Цілком очевидно, що наше сьогодні є гіркою проекцією подій тридцятирічної давнини, осмислення сутності й передумов яких та передбачування їх політичних наслідків є прямою функцією історика. Місія історика полягає в тому, щоб бути комунікатором між минулим і теперішнім. Його інтелектуальна вдача передбачає визначення основних політичних тенденцій свого часу й свідоме декларування власних політичних поглядів і програм. Адже історик завжди перебуває в силовому полі політики, і не тільки тоді, коли активно включається в політичну діяльність, а й навіть залишаючись суто кабінетним вченим. Володимир Литвин – відомий політик і проникливий історик-аналітик, особиста, політична, духовна, творча біографія якого знаходяться в полі взаємодії двох орбіт – науки і політики.

Шлях Володимира Литвина у науку був досить типовим для покоління післявоєнних п’ятидесятих. Народився він 28 квітня 1956 р. в багатодітній і дружній селянській родині в селі Слобода-Романівська Новоград-Волинського району на Житомирщині.

Із золотого медалью закінчив середню школу і став студентом історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. З цього часу і починається процес формування його як історика.

Перший досвід наукової роботи і розуміння сенсу й завдань історії як науки були здобуті ним в аспірантурі історичного факультету КДУ. Тема, обрана для кандидатської дисертації, багато в чому визначила подальшу долю молодого дослідника. Заглиблення у процес підготовки викладачів із суспільних дисциплін в освітній системі України 1966–1975 рр., з одного боку, збагатило його усвідомленням місця історії серед суспільних наук, знанням особливостей функціонування вищої системи освіти та проблем, пов’язаних з підготовкою викладацьких кадрів. З іншого – вона була традиційною для радянської історичної науки, в якій беззастережно домінувала проблематика історико-партійного спрямування, що, накладаючись на особисті якості науковця, відкривало перед ним практично рівноцінні стартові

ІСТОРИК МІЖ НАУКОЮ ТА ПОЛІТИКОЮ (До 60-річчя Володимира Литвина)

можливості для спроб реалізації себе як у науковій, так і громадсько-адміністративній сферах. Володимир Михайлович вдало поєднав ці можливості.

Якщо перший етап (1978–1986) в його трудовій діяльності умовно можна визначити як “університетський”, то другий (1986–1994) варто назвати “адміністративним”. Першим помітним досягненням в науці для В. Литвина став захист кандидатської дисертації (1984). Слід зауважити, що процес її підготовки успішно суміщався ним з викладацькою та методичною роботою в КДУ. Здобутий практичний та теоретичний досвід, а також аналітичні здібності молодого викладача не залишилися непоміченими. В 1986 р. його запрошують на посаду начальника управління Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР. На січень 1989 – вересень 1991 рр. припадає новий виток у його адміністративній кар’єрі. В. Литвин працює на різних посадах в ЦК Компартії України: спочатку лектором, згодом консультантом, нарешті помічником секретаря ЦК КПУ. Прикметно, що саме на цьому етапі біографії вченого досить добре простежується, як практика адміністративно-організаційної діяльності впливала на характер його наукових зацікавлень та зміну політичних й ідеологічних орієнтирів.

У працях другої половини 1980-х років у центрі уваги В. Литвина перебувають проблеми перебудови системи вищої освіти, соціальної відповідальності вченого перед суспільством. Поряд з академічною тематикою (стан науки, освіти, підготовка кадрів викладачів) у творчості молодого історика та успішного адміністратора з’являються нові мотиви. Його наукові розробки підважили стійке посилення академічного й практичного інтересу автора до вивчення громадських рухів, політичних об’єднань, блоків, партій, що вкорінювалися у повсякденне життя українського суспільства в добу горбачовської гласності та перебудови. Вражає широкий діапазон піднятих проблем, продуктивність їхнього осмислення, нестандартність пропонованих інтерпретацій. Так, у перші роки після проголошення незалежності Української держави він публікує серію статей, присвячених політичним партіям, що виникли в Україні на початку 1990-х, зокрема, Партії демократичного відродження України, Демократичній партії України, Християнсько-демократичній партії, Українській селянсько-демократичній партії тощо. До цієї серії належить й стаття “Народна партія України”. Примхи долі історика-політика завжди несподівані – майже через 15 років (у 2004) В. Литвин очолить політичну силу з аналогічною назвою.

У своїх численних розвідках вчений не лише фіксує процес партієтворення, формування засад політичної системи, зародження феномена багатопартійності, але пропонує перші аналітичні оцінки та узагальнення, власне бачення політичних процесів в Україні. Йдеться про такі праці, як “Від “демократичної” фрази – до відкритої

політичної боротьби”, “Громадсько-політичні формування на Україні: становлення, тенденції розвитку”, “Сучасні політичні блоки та об’єднання на Україні”.

Предметом аналізу стають програми та соціальна база великого розмаїття політичних партій та громадсько-політичних утворень, соціальні портрети їх лідерів. У цьому контексті можна згадати такі праці: “Конфронтація чи співпраця? На якій соціальній базі можливе партнерство нових громадсько-політичних організацій”, “Хто є хто: скільки і які партії діють на Україні, їх програми, статuti. Соціальна база цих партій, їх лідери”, “Багатопартійність: прагнення і реалії”, “Сучасні соціал-демократичні партії України”, “Комуністи в Радах: уроки і завдання”, “Партія як форма політичної організації суспільства”. В. Литвина як дослідника приваблюють сюжети, пов’язані з історією робітничого руху (“Робітничий рух: аналіз ситуації”, “Новітні політичні партії і робітничий рух”), а також молодіжних політичних утворень (“Молодіжні громадсько-політичні організації”).

Характерний штрих: про впливи громадсько-політичної практики та реалій доби глобальних суспільних трансформацій на творчість історика свідчать не лише зміни у його власних інтересах та наукових уподобаннях, а й мовний фактор. Перша серйозна україномовна праця В. Литвина “Громадсько-політичні формування на Україні: становлення, тенденції розвитку” з’являється у 1990 р.

1991 рік – знакова дата в житті Володимира Михайловича як історика і політика. Цього року закінчилася його кар’єра “партіапаратника”, відбулося повернення безпосередньо до наукової роботи. Згодом в одному із своїх численних інтерв’ю він з гумором і самокритично згадував про ті події: “У 1991 році мене “погнали” з ЦК. Я якраз був у відпустці. Ввечері ввімкнув телевізор, бачу – штурмують будинок ЦК... Приїжджаю в ЦК, а кабінети опечатані, але вибірково. Потім було складно влаштуватися на роботу”. Незважаючи на те, що за сумісництвом він викладав на історичному факультеті Київського державного університету, там у ньому “чомусь побачили ворога, мовляв, партіапаратник”. “Тоді, – згадував В. Литвин, – я заробляв гроші, читаючи лекції. Але якраз у цей період дуже серйозно працював в архівах”.

Отже, з кінця 1991 р. розпочинається й триває до середини 1994 р. наступний, “науково-педагогічний” етап інтелектуальної біографії вченого і політика. У цей час він перебуває в докторантурі, активно займається викладацькою роботою (фактично він не полишає її до сьогодні, продуктивно поєднуючи з адміністративно-політичною діяльністю), публікується в численних наукових, науково-популярних та літературно-публіцистичних виданнях. Предметом тогочасних досліджень його як історика і політичного аналітика стали такі явища суспільно-політичного життя країни початку 1990-х років, як феномен багатопартійності, природа політичного лідерства, характер і статус опозиції. Його творчий доробок збагатився такими сту-

діями, як “Багатопартійність: прагнення і реалії. Підходи до проблеми”, “Перехідний етап. Чи робити ставку на політичні партії”, “Солодка ноша чи гіркий хрест? Проблема політичного лідерства і влади: чому вчить досвід перехідного періоду”, “Політична опозиція. Деякі аспекти світового досвіду та сучасної української практики”, “План не дав свободи ще нікому, або Про партії, опозицію та політиків”.

Саме й цей час остаточно оформлюється самобутній стиль Володимира Литвина-науковця. В його працях органічно поєднуються легкість пера історичного публіциста, гнучкість, прогностичність думки політолога та потяг історика до джерел і архівів, широких узагальнень й історичних аналогій, а головне – інтерес до людини в історії.

У 90-х роках побачили світ його численні публіцистичні матеріали з промовистими назвами: “Перший виток – волі ковток”, “Чи хто “поступиться” принципами?”, “Заповідь політика – передбачувана політика. Якщо складно поділити суспільний пиріг, найрозумніший вихід – спершу збільшити його”, “Страна – открытая рана. Как будем лечить?” тощо. В. Литвина цікавлять нові політичні концепти, що входять у політичну свідомість та політичну культуру України (“Політична партія: поняття та генезис”, “Проблеми суспільної згоди та розбудова держави”, “Феномен партії”); предметом дослідження стають різні типи політичних ідеологій (“Нові орієнтири нових партій”) або центризм, сутність якого розкривається в розвідках “Центризм. Місце злагоди змінити не можна”, “Центризм в українському політичному житті” тощо.

До кола політологічних інтересів у науковій творчості В. Литвина входять такі питання, як співвідношення гілок влади, які щойно почали формуватися в політичному житті України, виборчі процеси, які країна також переживала вперше після краху тоталітаризму, питання моральності політики і політиків. У першій половині 1990-х років на порядок денний висувається проблема президентства. В результаті з’являється низка праць, зокрема, “Президент такій, як суспільство. Іншого бути не може”, “Час тривоги для президентів”, “Древние говорили, не ищи врагов, ищи союзников. Нашел ли союзников Президент?”. У цей період В. Литвин звертається і до проблеми співвідношення влади і суспільства, влади і партій, чому присвячується студія “Партії. Президент. Парламент. Або розмова у трубку з відірваним проводом”. Проблеми державотворення знайшли відображення у розвідках “Держава легко не будується”, “СНД: реальність і перспективи”. В умовах становлення незалежної України Литвина-історика цікавлять питання зміни соціальної структури суспільства, зокрема, формування середнього класу, що засвідчують його створені на межі політології й соціології статті “Середній клас в Україні. Существует ли он или это выдумка тех, кому этого очень хотелось бы?”, “Народ нищад, борьба крепчала”, “Середній клас: багач і реальність”.

Цілком логічно, що як історика, сформованого на проблематиці українського історичного процесу другої половини ХХ ст., його в першу чергу приваблювали події новітньої історії. Найбільш рельєфно це відобразилось у працях “Україна: 5 років незалежності”, “Деякі проблеми суспільно-політичного життя та забезпечення стабільності в Україні”, “Україна: політика, політики, власть. На фоні політичного портрета Л. Кравчука”. Поза увагою Литвина-історика не залишалася й така сфера, як персоніфікація сучасного історичного процесу. Його цікавили сильні політичні особистості, “старі”-“нові” політики на владному небосхилі, політичні образи яких він витворював сам й утверджував у суспільній свідомості. Йдеться про політичні портрети Л. Кравчука (“Два цвета времени. На кого опираться Президенту Кравчуку?”), “Леонид Кравчук. Путь на Олимп власти”, “Леонид Кравчук: политик и людина. Штрихи до политического портрета”), О. Мороза (“До 18 мая Александр Мороз был знаменем и миссией. Теперь же становится еще и предметом изучения”). Доробком продуктивної наукової роботи та активної історико-публіцистичної діяльності стала фундаментальна праця В. Литвина “Політична арена України: Дійові особи та виконавці” (1994), про яку сам автор говорив, що йому “не соромно за неї до цього часу” (до речі, вона була захищена як докторська дисертація). Монографія написана легкою й образною мовою. В ній присутні елементи політичної інтриги, які істотно змінювали усталені образи політиків “вищого ешелону” та стереотипи суспільного мислення доби перебудови. На широкому архівному та фактографічному матеріалі показані перипетії боротьби за владу в Україні між політичними діями різного формату та ідеологічних орієнтацій, між представниками “старої гвардії” – партноменклатури (М. Горбачов, В. Щербицький, Л. Кравчук) та “нової хвилі” (В. Гриньов, І. Плющ, І. Юхновський, І. Драч, Д. Павличко, Л. Кучма).

Привертають увагу застосовані автором прийоми та методи викладу матеріалу. Він працює у доволі рідкісному жанрі, характерною рисою для якого є “писати історію наживо”, тобто практично синхронно подіям, що відбуваються. Такий підхід потребує від вченого не лише професійних навичок, але й таких якостей, як відчуття часу, політична інтуїція, наукова зваженість, аналітичність мислення. Прикметно, що сам автор цілком усвідомлює “складність при дослідженні й малюванні політичних портретів, особистостей”. На його думку, не варто вдаватися переважно або до характеристики “політичного тла”, або “особистих якостей” того чи іншого політичного діяча. Кредо дослідника поточних політичних подій і явищ – “зберігати пропорції між висвітленням суспільних процесів та показом впливу на них політиків”.

Викликом часу є те, що В. Литвин у своєму дослідженні прагне опертися на новітню методологію. Йдеться про прийоми відомого

представника психоаналізу Еріха Фромма, який поділяв усіх людей на некрофілів та біофілів; перші з них “несуть руйнацію та смерть, другі – творення і життя”. Поширюючи цей розподіл на політичну сферу, український вчений наголошує: якщо “суспільством керують біофіли, воно процвітає”, якщо при владі некрофіли – “суспільство неминуче сповзає у провалля, й чим більший спротив, тим швидше йдуть процеси самонищення, оскільки різко активізується вся некрофільська життєруйнівна діяльність”. Проблема існування політиків-творців, діяльність яких спрямована на креатив, мир, злагоду в суспільному житті, та руйнівників – “лідерів війни” залишається актуальною й в ситуації нинішнього протистояння різних політичних сил на владному Олімпі та в українському суспільстві.

У цілому для творчості В. Литвина як історика характерна образність, метафоричність, іронія, доступність, легкість стилю викладу матеріалу. Нахил до образності мислення забезпечував живий зв’язок із поточними політичними подіями та процесами сучасності, слугуючи тим самим одним із чинників входження автора книг до “високої” політики.

З 1994 р. розпочинається черговий етап в біографії В. Литвина, на якому політик превалює над вченим. Для цього періоду характерні активна політична діяльність та інтенсивна наукова робота. В. Литвин обіймає високі посади у вищих структурах влади. Його послужний список у цей час виглядає таким чином: помічник Президента (1994), заступник Глави Адміністрації Президента України, згодом Перший помічник (1996), врешті Глава Адміністрації Президента України (1999). Перебування на вищих щаблях влади дає Литвину-історикові унікальний шанс спостерігати та вивчати природу і механізми влади, державного управління, перебіг політичних процесів “зсередини”.

У 2002 р. він став депутатом парламенту і був обраний Головою Верховної Ради України четвертого скликання. Нові види діяльності, характер спілкування давали великий практичний досвід щодо усвідомлення та оцінок взаємодії різних гілок влади, змісту законотворчих процесів, розв’язання кризових ситуацій у стінах парламенту та в суспільному житті. У цей період відбувається і його офіційне наукове визнання. У 1997 р. В. Литвин обирається членом-кореспондентом, у 2003 р. – дійсним членом (академіком) Національної академії наук України. Він – заслужений діяч науки і техніки України (1998), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (1999), Герой України (2004).

На цьому життєвому етапі спостерігається суттєве розширення кола наукових інтересів В. Литвина, які здебільшого мали вихід у практичну площину. Так, поряд із дослідженням традиційних для його творчості проблем, як, наприклад, аналіз поточної ситуації, подій новітньої історії України, він почав звертатися до вивчення конституційного процесу, проблем державотворення, зовнішньої політики,

досліджує питання економіки, регіональної політики, національної культури, духовних цінностей українського народу, розбудови армії, стану науки, ситуації у мовному середовищі, а також тем, пов'язаних з інтелектуальною власністю.

Нові горизонти політичної та наукової діяльності В. Литвина призвели до урізноманітнення жанрів наукової роботи, які він почав опановувати. Поряд із статтями, публіцистичними розвідками, монографіями з'являються численні інтерв'ю, політичні есе, виступи на парламентських сесіях та під час зарубіжних поїздок і офіційних зустрічей на державному рівні (більшість з них сконцентровано у працях "Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.)", "Вимір історією. Інтерв'ю. Виступи. Статті", "Україна: Європа чи Євразія").

В. Литвин виступає як автор та співавтор вузівських підручників з національної історії: "Новітня історія України: Підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів", "Історія України: Навчальний посібник", що постійно доопрацьовується та доповнюється, зокрема, стосовно новітнього етапу українського історичного процесу і на сьогодні витримав сім перевидань. Інноваційними сучасними версіями історичного поступу України в його хронологічній, подієвій та концептуальній тягlostі стали синтетичні виклади "Історія України (з найдавніших часів до початку ХХ століття): Навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів", "Історія України. Новітня доба", "Історія України: Підручник", шойно видрукувана "Історія України: У 3 томах, 4 книгах". Логічним доповненням до цих праць стала підготовлена вченим сучасна велика хрестоматія з української історії, яка мовою документів підважує авторські інтерпретації.

Важливий вимір наукової діяльності В. Литвина (як ініціатора та учасника) пов'язаний з престижними видавничими проектами. Зокрема, йдеться про фундаментальне багатотомне перевидання наукової спадщини академіка М. Грушевського, археографічне видання з новітньої української історії "Україна в ХХ столітті: Збірник документів і матеріалів", а також масштабний проект "Україна – 2004. Події. Документи. Факти: У 3 томах", в якому були використані, поряд з офіційними матеріалами, власні спостереження, записи, документи вченого про події, пов'язані із президентськими виборами та політичною кризою в країні кінця 2004 р. За його безпосередньої участі як головного редактора реалізується унікальна всеукраїнська багатотомна науково-документальна серія "Реабілітовані історією". Помітним археографічним явищем стала й поява таких науково-документальних видань, що стосуються унормування суспільних процесів сучасності, як "Діалог суспільства і влади: європейські правові стандарти та досвід", "Міжнародно-правові акти у сфері протидії корупції", "Акти європейського права з питань регіональної політики та місцевого самоврядування", "Проблеми законодавчого забезпечення пріоритетних сфер суспільних відносин" тощо.

Гадаємо, не виглядатиме перебільшенням твердження, що саме безпосередня участь в цих подіях стала поштовхом до серйозного зацікавлення В. Литвина новою науковою проблемою, а саме: теоретичними аспектами революції та їхньої ролі в історії України ХХ ст. Результатом напрацювань в цьому напрямі стала поява низки авторських статей, а також ініціювання створення більших наукових форматів, в яких оприлюднювалися сучасні підходи й погляди на перебіг та наслідки революційної боротьби. Серед останніх насамперед заслуговують на увагу праці "Україна в революційних процесах перших десятиліть ХХ століття", "Україна у війнах і революціях ХХ століття, 1914–1945 роки: закономірності національного державотворчого процесу", "Україна від бюрократичної "перебудови" до народної революції (1985–1991 рр.)" та інші.

Значний інтерес для дослідників становлять такі довідково-інформаційні видання, одним із авторів яких є В. Литвин, як "Україна: Хроніка поступу (1999–2000 рр.)", "Україна: хроніка ХХ століття: Довідкове видання", "Ілюстрована історія України", "Історична наука: термінологічний і понятійний довідник" та інші. Чільне місце в його науковому доробку посідає представництво як голови Редакційної ради або члена редколегії чи авторського колективу в енциклопедичних виданнях, які набули популярності і поширення за часи незалежності, зокрема, таких, як фундаментальні багатотомні "Енциклопедія сучасної України" та "Енциклопедія історії України", "Юридична енциклопедія", "Звід пам'яток історії культури України: Енциклопедичне видання", "Моя Україна = My Ukraine: Енциклопедичне видання", "Законотворча діяльність: Словник термінів і понять". Велике культурно-громадське значення мала участь В. Литвина у таких респектабельних проектах останніх років, як "Уряди України у ХХ ст.: Науково-документальне видання", "Нариси з історії дипломатії України", академічна п'ятитомна "Історія української культури", "Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: Історичні нариси", "Нариси Української революції 1917–1921 років", "Економічна історія України: Історико-економічне дослідження у 2-х томах", "Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст.: Історичні нариси у 2-х книгах", "Видатні діячі України минулих століть = Outstanding Ukrainian personalities of the past: Меморіальний альманах", "Лауреати Нобелівської премії: Енциклопедичний довідник", "Золота книга української еліти = Golden book of Ukrainian elite: У 6 томах".

У контексті зростання творчого потенціалу В. Литвина, безперечно, не можна оминати і такі фундаментальні праці, у яких брав участь вчений, як "Політичний терор і тероризм в Україні ХІХ–ХХ ст.", "Голод 1932–1933 років в Україні: причини та наслідки", "Історична і політична наука та суспільна практика в Україні", "Перша Світова війна 1914–1918 рр. і Україна" та ряд інших, присвячених знаковим подіям історії України ХХ ст. (війни і революції, голодомор і репресії, "відлига" і перебудова тощо). Наукова апробація цього авторського

задуму дозволила дещо згодом ретранслювати його у формат вузівського підручника.

Тим часом наближалися парламентські вибори 2006 р., а разом з ними і новий поворот на життєвому шляху В. Литвина, коли політик знову мусив поступитися вченому. Обійнявши посаду віце-президента Національної академії наук України, він переважно присвячує себе науково-організаційній та дослідницькій роботі. На цьому етапі його творчі інтереси продовжують розвиватися у трьох основних площинах – як і раніше, він вивчає різні аспекти історичного минулого України та її новітньої історії, поглиблює розробку окремих політологічних сюжетів, зокрема, в галузі національного державотворення та його новітніх формовивавів, а також працює у сфері юридично-правової науки, втілюючи в аналітичний ракурс практичні результати та досвід новітнього українського парламентаризму та конституціоналізму. З ініціативи та за безпосередньої участі В. Литвина побачили світ, зокрема, такі теоретично-практичні розробки, як “Історія українського селянства: Нариси у 2 томах” (К., 2006), “Державотворчий процес в Україні. 1991–2006” (К., 2007), “Законодавча діяльність в Україні: стан, пріоритети, шляхи вдосконалення” (К., 2007), “Історія державної служби в Україні: У 5 т.” (К., 2009), “Історична та політична наука та суспільна практика в Україні” (К., 2009), “Історія українського парламентаризму: від допарламентських форм організації політичного життя до сьогодення: У 2 кн.” (К., 2010), “Український парламентаризм: проблеми історії та сучасної політичної практики” (К., 2012). Вченому належить також ідея створення унікальної широкоформатної праці “Політична система для України: історичний досвід та виклики сучасності”, реалізація якого стала помітним історіографічним явищем.

Як член редколегії, В. Литвин взяв участь у підготовці “Національного атласу України”, а також “Атласу історії України. Україна (з найдавніших часів – 2012)”. Водночас значна увага приділяється ним розвитку та пропаганді (в найкращому сенсі) досягнень української соціогуманітарної сфери. Зокрема, він очолив редколегії таких видань, як “Соціокультурні дослідження в Національній академії наук України. 2004–2008” (К., 2008), виступив заступником голови редакційного колективу праці “Національна академія наук України. 1918–2008: до 90-річчя від дня заснування” (К., 2008).

Разом з тим В. Литвин не обмежується дослідженням лише проблематики українського історичного процесу. В епіцентрі його наукової діяльності перебуває широкий спектр питань дипломатичних зносин Української держави зі своїми найближчими та більш віддаленими сусідами, долі національних меншин України, історичні перипетії українсько-польських та українсько-російських взаємовідносин в їх хронологічній ретроспективі, низка інших важливих проблем, пов’язаних з місцем і роллю України у всесвітньому історичному процесі.

У грудні 2008 р. В. Литвин удруге обирається Головою Верховної Ради України і повертається до активної політичної діяльності. На виборах 2010 р. він балотується кандидатом в Президенти України. Прикметно, що в цей же час у сфері своїх наукових пошуків В. Литвин зосереджується переважно на спробах узагальнення історичного досвіду та правового обґрунтування державного будівництва в Україні та співпраці Української держави з рядом міждержавних європейських асоціацій, зокрема, Організацією з безпеки й співробітництва в Європі, проблемах розвитку конституційного законодавства та екстраполяції на національний ґрунт принципів Європейської конвенції з прав людини тощо. Водночас на увагу заслуговує запропонована науковцем концепція Другої світової війни та ролі й місця у ній українського фактору, основні положення якої апробовані у статті “Перемога над нацизмом і фашизмом: між історичною подією, міфом і сучасними викликами (неофіційні міркування історика)”, а також під час виступу на Міжнародній парламентській конференції, присвяченій 65-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр., що відбулася у квітні 2010 р. у Санкт-Петербурзі. Свого подальшого розвитку вони знайшли у публікаціях наступних років “Велика Вітчизняна війна; український вимір і деякі уроки”, “Перемога 1945 р.: історична реальність і суспільна рефлексія (історіософські нотатки)”, “Тіркий полин 22 червня...” та ін.

Як і раніше, вчений оперативно відгукується на виклики сьогодення. Зокрема, в орбіті його наукових інтересів опиняються питання поточного політичного моменту. Він намагається виважено оцінити нові імпульси, яких було надано новітньому українському державотворенню протестними рухами зламу 2013–2014 рр., історичним досвідом пояснити зародження тих соціальних та політичних деструкцій, що призвели до тимчасового виведення в позаукраїнській соціополітичний простір Криму та певного територіального анклаву на Сході України. Вчений намагається простежити той новий зміст, що набули в сучасному політичному дискурсі концепти конституціоналізму, регіоналізму, децентралізації та федералізації. Актуальними для нього стають питання повернення в орбіту українських адміністративно-політичних та культурно-духовних впливів Кримського півострова, окремих регіонів Донеччини та Луганщини, збереження суспільної рівноваги, територіальної цілісності та непорушності кордонів Української держави, реформування її адміністративно-територіального устрою тощо.

На нинішньому етапі своєї творчості і політичної біографії В. Литвин постає як справжній професіонал, тобто особистість з розвиненою фаховою і політичною самосвідомістю. Для розуміння стилю мислення людини, особливо такої, яка яскраво виявила себе в далеко не суміжних сферах діяльності, важливо знати її світоглядні настанови, культурні цінності та політичні орієнтації. Для В. Литвина

на моральними принципами є любов до своїх батьків, шанування історії та традицій свого народу. Він свідомо визнає: “У певному сенсі я консерватор. Якщо хтось хоче назвати це патріархальністю, – я не буду заперечувати”. Поряд з наукою та економікою, які набувають в сучасному глобалізованому світі інтернаціональних вимірів, саме в культурі він вбачає найвищу цінність – “той обруч, який тримає націю... Саме вона багато в чому визначатиме й кордони країни, зберігатиме й нашу самобутність”. Національно-культурні лояльності В. Литвина можна коротко визначити словом “українськість”. “Ми не повинні втратити своєї ідентичності, – наголошує він, – українство не повинно згубитися в цьому світі, тим більш, що воно дуже виразне, яскраве, єдине в своєму роді”.

Здамося питанням: яким же є ставлення вченого до історії, праці історика, ментальних рис українського історика. Історія для нього, за власним визначенням, – “це рідне, болюче і потаємне”. Кредо В. Литвина-історика – новітня історія України має писатися сьогодні. Одним із важливих завдань історичної науки він вважає її прогностичні функції. “Що таке історія?” – запитує вчений в одному із своїх інтерв’ю і дає відповідь: “На мій погляд, це колективний звіт попередніх поколінь про перейдене й пережите нами. Вважаю, що цей звіт має бути націлений у майбутнє, ми просто не маємо права затримуватися у минулому”.

Певні уявлення про роботу лабораторію В. Литвина як історика можна почерпнути із деяких його інтерв’ю, у яких він говорить про свої творчі плани, нові ідеї, задумані наукові проекти, передає свій внутрішній стан в процесі роботи. “Люблю писати, люблю відчувати перо, мучитися над кожною фразою. Я цим живу. Відчуваю трепет, коли отримую щось своє, шойно з друку”, – зазначає він і далі наголошує, що найбільше задоволення отримує, коли бере до рук гарну книгу: “Дуже люблю гортати книжки. Просто гортати. Мені подобається все: від оформлення книжки й до свіжого запаху друкарської фарби”.

Робота в архівах – це для нього “велика насолода”. В. Литвин має власний “величезний архів”, матеріали якого, очевидно, унікальні, якщо враховувати коло його спілкування, характер діяльності, причетність до визначних подій “високої” політики. З огляду на це, його архів може становити значний інтерес як для істориків, так і політиків, вітчизняних і зарубіжних дослідників – сучасників і представників наступних генерацій. Сам вчений сподівається використати свій унікальний джерельний фонд у великому, поки що нерезалізованому проекті – праці “Історія влади”, яку буде написано “крізь призму життя і діяльності конкретних людей”.

В. Литвин як вчений упевнений, що “історія має бути наповнена людьми”. Антрополоцентризм – увага до людини в історії та історії в людині – та сама ланка, що на його думку, єднає історика і політика. “Отже історія і політика, – писав він у 1994 р., – це насамперед люди,

їхні долі та вплив на інших людей, на перебіг історичних процесів. І сила цього впливу залежить від місця людини в політичній ієрархії, від особливостей її характеру, мислення, таланту, від середовища виховання та умов життя. Це надто виявляється в періоди, коли відбуваються великі події й політик має можливість внести в розвиток суспільства те, що відповідає його баченню світу”. Ці слова щодо оцінки людини-політика, ролі та впливу такої людини в історії цілком слушно можна віднести до характеристики самого Володимира Михайловича.

Політика для нього – це складова його життя, про що він образно сказав словами Ліни Костенко: “Куди подітись від політики – залізла в душу нам по ліктики”. На прикладі В. Литвина можна простежити взаємовпливи історії на політику та політики на історика. Політиків, зокрема, депутатів, він оцінює з позиції історика, для якого найвищою цінністю в історії є людина: “...якщо людина, себто депутат, пройшла крізь горнило передвиборчих баталій, виборола місце у парламенті, за неї проголосували, значить вона чогось варта”.

Однією з ознак професійності історика, як відомо, є високий рівень самосвідомості. У політика ця риса має врівноважуватися відчуттям міри. Така рівновага, напевно, присутня в свідомості Литвина-політика. Його самооцінка – це запорака моральності й відповідальності в політиці.

Рідкісний симбіоз кабінетного вченого і практикуючого політика надає науковим розробкам В. Литвина, зовсім не применшуючи при цьому їхнього академізму, гострого громадянського звучання, тим самим не лише наближаючи їх до нагальних потреб теоретичного обґрунтування на прикладах історії актуальних проблем державно-правового будівництва в Україні, а й фактично зробивши своєрідним практичним посібником для сучасних політиків й управлінців на всьому європейському пострадянському просторі.

Вчений і педагог, суспільний і політичний діяч В. Литвин багато сил і уваги приділяє науково-організаційним питанням розвитку гуманітарної сфери в Україні, законодавчій підтримці інтелектуального багатства держави. Внесок, який він зробив у розвиток сучасної історичної науки, засвідчує, що в українській історіографії в бурхливу пору політичних змін й “наукових переворотів” виник й самовизначився доволі рідкісний тип історика-політика.

Відомо, що драма історика-політика полягає у суперечностях між теорією і практикою, коли політичні процеси та поведінка “дійових осіб і виконавців” на політичній сцені суттєво коригують теоретичні постулати наукових політологічних концепцій та доктрин. “От я, – відмічав В. Литвин, – теоретично вивчав політичні процеси. Потім почав досліджувати їх на практиці. І гадаю, погодитися, що наша політична практика не йде у жодне порівняння і не вписується в жодні канони з політологією і наукою взагалі”. У такій ситуації

від різких поворотів долі не застрахований жодний політичний лідер, яким би високим не був його рейтинг в суспільному загалі.

Загалом Володимир Литвину поталанило. Доля дала йому шанс не лише досліджувати історію, але й бути її безпосереднім творцем. Без врахування його політичного досвіду, вочевидь, складно створити більш-менш повне уявлення про сучасний український політичний процес, як і обкраяною виглядатиме новітня вітчизняна історіографія, якщо спробувати вилучити з неї вагомий пласт створених пером науковця праць.

В. Смолій

Основні дати життя, наукової і політичної діяльності В.М. Литвина

В. М. Литвин народився 28 квітня 1956 в селі Слобода-Романівська Новоград-Волинського району Житомирської області

1963–1973	навчання в Старороманівській середній школі.
1973–1978	студент історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.
1978–1986	помічник ректора, викладач, старший викладач, доцент історичного факультету Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.
1980–1984	навчання в аспірантурі Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.
1984	захистив кандидатську дисертацію “Деятельность Коммунистической партии Украины по совершенствованию подготовки преподавателей общественных наук (1966–1975 гг.)”.
1986–1989	начальник управління Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР.
1989–1991	лектор, консультант, помічник секретаря ЦК КПУ.
1991–1994	доцент історичного факультету, докторант Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.
08.1994–11.1995	помічник Президента України.
1995	в Інституті історії України захистив докторську дисертацію “Політична арена України: Дійові особи та виконавці (суспільно-політичний розвиток України у другій половині 90-х років)”.
11.1995–09.1996	заступник Глави Адміністрації Президента України.
12.1995	член Комісії з питань відтворення видатних пам’яток історії та культури при Президентові України.
1996	професор кафедри новітньої історії Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка.
03.1996	член Ради з питань науки та науково-технічної політики при Президентові України.
09.1996–11.1999	Перший помічник Президента України, керівник групи помічників і референтів Президента України.
1997	член-кореспондент НАН України.
—	член наукової ради журналу “Український історичний журнал”.
03.1997	член Наглядової ради Національного фонду соціального захисту матерів і дітей “Україна – дітям”.

по цей час